

Аліна Пониपालяк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

НА ШЛЯХУ ДО БОРОТЬБИ. РОДИНА, ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ ВАСИЛЯ КУКА (1913-1929 Р.)

Alina Poniypaliak

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE WAY TO STRUGGLE. THE FAMILY, CHILHOOD AND YOUNGER YEARS OF VASYL KUK (1913-1929)

The article explores the family history, childhood and early years of life of Vasyl Kuk, who was the last fifth Chairperson of the Organization of Ukrainian Nationalists (Revolutionary) in the Ukrainian lands (OUN-R). Simultaneously, he was the last Commander of the Ukrainian Insurgent Army (UPA/УПА – in ukr.), also he was the Head of the General Secretariat of The Ukrainian Supreme Liberation Council (UHVR/УГВР – in ukr.). The author researches the Kuks family, the social situation in the family, everyday life, living conditions etc. The author uses personal memories and unpublished manuscripts, notes of Vasyl Kuk to study the history of his family during the First World War, next military conflicts and a new life in interwar Poland in the western part of Ukraine. The research aimed at studying and scientific analysis of the social, educational, national and cultural environment in which formed Vasyl Kuk, as a historical person.

Key words: Vasyl Kuk, the Kuks family, Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Scout Organization «Plast», Zolochiv.

На початку ХХ ст. в Україні відбувся активний процес формування модерної української нації, який був суттєво каталізований подіями Першої світової війни. Проте, в силу історичних обставин, українцям, на відміну від їхніх багатьох сусідів, не вдалося закріпити оголошеної на початку 1918 року своєї незалежної держави. Після поразки українських визвольних змагань 1917-21 рр., українські етнічні землі були знову розділені між сусідніми державами.

Особливо болісно втрату державності пережили підлітки та діти на очах у яких розгорталася історична трагедія. Саме люди, народжені між 1905 – 1915 рр. згодом стали основою нової генерації борців за незалежність України. Це покоління пережило надскладні випробування і тому вивчення долі борців за незалежність викликає інтерес з дослідницької точки зору.

Історичний досвід покоління, яке пережило тяжкі випробування у ХХ ст., пройшло й вижило в жорнах світових воєн, витримало терор найжорсткіших світових тоталітарних режимів, є для нас актуальним й безцінним прикладом мужності і стійкості. Однією з таких яскравих особистостей з героїчного покоління війн і збройної боротьби за державну незалежність України у ХХ ст. є постать останнього Головнокомандувача Української повстанської армії й одного з лідерів Організації українських націоналістів – Василя Кука, життя якого починається за рік до початку Першої світової війни, об'єднує більшість трагічних періодів української історії ХХ ст., й закінчується вже в часи нашої сучасності періоду державної незалежності України.

Наукова актуальність даної статті обумовлена необхідністю вивчення ОУН і УПА, як важливих історичних явищ. Без дослідження яких, ми не зможемо зрозуміти загальні процеси в новітній історії України і регіону Центрально-Східної Європи в цілому, й, як наслідок, будуть підірвані базові бачення сучасних політико-історичних процесів й можливого прогнозування нашого подальшого цивілізаційного розвитку. А дослідження історії українського визвольного руху ХХ ст. не можливе без розгляду окремих, провідних персоналій, таких як Василь Кук. Очевидним є й те, що будь-яка персоналія проходить свій власний шлях становлення особистості, який нерозривно пов'язаний із середовищем та історичною епохою в якій проходило дитинство та юність тієї чи іншої особи. Саме на цей аспект, який часто в наукових роботах витісняється на другий план історією безпосередньої діяльності, й спрямована дана праця.

Суспільна актуальність цього історичного питання постійно зростає, особливо в останні роки, коли світ знову поринає у новий виток локальних збройних конфліктів та глобальної політичної

нестабільності, а право України на незалежність й суверенність постійно ставить під сумнів офіційний правонаступник СРСР.

Історія життя і діяльності Василя Кука приваблює дослідників українського визвольного руху, оскільки це був той надзвичайно рідкісний випадок, коли була можливість отримати цінну історичну інформацію не лише з історичних й архівних джерел, а безпосереднього у свідка, прямого учасника ОУН і УПА, який, більше того, перебував на вищих керівних посадах в ОУН і УПА, брав участь у вирішенні політичних викликів та завдань підпілля й особисто знав лідерів українського визвольного руху. Серед великої кількості наукових праць присвячених Василю Куку варто виділити роботи дослідників: О. Іщука, В. Мазуренка¹, І. Патриляка², В. В'ятровича³, В. Веденєєва⁴, В. Гінди⁵, М. Крячка⁶. Поряд з працями істориків світ побачив роботи, які писалися більше в публіцистичному стилі, яскравим прикладом цього напрямку є книга пенсіонера радянських спецслужб Г. Саннікова, в якій окремо розглядається постать Василя Кука⁷.

Джерела з теми ранніх років та становлення особистості Василя Кука репрезентовані різними типами й видами. За походженням, ми виокремлюємо персональні документи самого В. Кука, які поділяються за видами на ідентифікаційні (свідоцтва, паспорти, особові справи в закладах навчання, праці), та звітно-статистичні (табелі успішності в гімназії та університеті, характеристики цивільних установ та ін.). В роботі також використані особисті документи, спогади та інтерв'ю Василя Кука, які він надавав після 1991 року, адже останній командир УПА був освіченою людиною й розумів важливість своїх спогадів та знань для української історії. Тому він сам писав і видавав мемуари, щоденники і йшов на контакт із журналістами й дослідниками. До того ж, Василь Кук мав вищу гуманітарну освіту і довгий час працював в Інституті історії та археографії НАН України, особисто проводив дослідження історії діяльності ОУН і УПА, накопичував історичні матеріали, спогади, рідкісну історіографію з даної проблематики й залишив для нащадків свій величезний архів, який він заповів після своєї смерті Архіву Центру дослідження визвольного руху у Львові.

Також великий масив інформації про Василя Кука був накопичений органами безпеки СРСР, який наразі зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Аналіз даних джерел свідчить, що вони були зібрані, головним чином, для формування оперативно-розшукової та кримінальної справи на В. Кука. Значна частина даних джерел, зокрема, є оперативними звітами агентури КГБ СРСР в структурі підпілля ОУН середини 1940-х – першої половини 1950-х рр. та протоколами допитів самого В. Кука після його арешту в 1954 р., де він надає схематичний і, вочевидь, спрощений, завчений наперед, життєпис свого життя й свідомо не розкриває цілу низку інформації та аспектів з власної біографії.

Метою роботи є дослідити дитинство і юність Василя Кука через висвітлення і аналіз історії його родини на тлі історичного періоду початку ХХ ст. – по 1929 р., коли В. Кук зі вступом до ОУН розпочинає новий етап свого життя.

Одинадцятого січня 1913 р. в Австро-Угорській імперії, за сорок кілометрів на схід від Львова, в селі Красне Золочівського повіту на Тернопільщині (нині Бузький район Львівської області) у бідній багатодітній українській традиційній селянській сім'ї Степана (1879 – 1959) та Парасковії (1888 – 1975) Куків народився син, який при хрещенні 16 січня цього ж року отримав ім'я Василь.⁸

¹ Мазуренко, В. Ішук, О. (2008). *Василь Кук Головний командир УПА*. Рівне: Видавець Олег Зень.

² Патриляк, І. (2008). Останній командир Нескореної армії (до 95-річчя від дня народження Василя Кука). *Визвольний шлях*. Київ: Вид-во: Українська Видавнича Спілка ім. Юрія Липи, 167 – 178.

³ В'ятрович, В. (2011). Історія з грифом «Секретно»: Піймати «Борсука». Арешт Василя Кука. *TSN.ua*. <<http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-piymati-borsuka-aresht-vasilya-kuka.html>> (2017, січень, 19).

⁴ Веденєєв, Д. (2007). *Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА*. Київ: Вид-во Український інститут військової історії.

⁵ Гінда, В. (2013). Такого рівня лідер ОУН ще не потрапляв до чекістів живим. *Gazeta.ua*. <http://gazeta.ua/ru/articles/history-journal/_takogo-rivnya-lider-oun-sche-ne-potraplyav-do-chekistiv-zhivim/475910?mobile=true> (2017, січень, 19).

⁶ Крячок, М. (2011). Василь Кук у рідкісних виданнях, документах, спогадах. *Пам'ятки. Археографічний щорічник*. Київ: Вид-во Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства Державної архівної служби України, 195 – 218.

⁷ Санніков, Г. (2002). *Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине*. Москва: Вид-во Олма-Пресс.

⁸ Електронний архів Центру дослідження визвольного руху — Ф. 1. Свідоцтво про народження та хрещення Василя Кука від 17.02.1931 року. <<http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11119/>> (2017, січень, 19).

Радянська пропаганда завжди змальовувала учасників українського національного збройного підпілля, а особливо лідерів, як представників буржуазних прошарків суспільства, прагнучи підкреслити антисоціалістичну й антинародну, опозиційну до комуністичного способу життя силу в особі ОУН і УПА. Даний підхід добре вписувався в загальні ідеологічні постулати класової боротьби. Однак Куки, як і більшість родин лідерів й учасників руху опору, були бідною селянською сім'єю. Бідність була настільки великою, що сім'я Василя Кука не мала на початку власного повноцінного житла. Не було й своєї худоби і господарства.

Ще до свого весілля (у 1908 р.), батько Василя Кука, Степан Матвійович, придбав половину хати в Тацьки Дубеняк, яка емігрувала до Бразилії. В іншій половині будинку мешкала бездітна сім'я рибалки Валентина та Ксеньки Когутів. Після смерті Валентина, Степан взяв під опіку самотню літню жінку – власницю другої половини хати Ксенію, за якою він доглядав і отримав від неї її частину в спадок¹.

Зі слів самого Василя Кука, це була звичайна селянська хата, крита соломною, яка ділилася на дві половини: з одного боку кімната, по середині – сіни і з іншого боку ще одна кімната (комора). В типовій для українських селян початку ХХ ст. житловій кімнаті була піч, одне ліжко, стіл, припічок коло печі і лавиці під стінами. На печі спала літня жінка, на ліжку спали дорослі, а в ногах – малі діти, які, з часом дорослішання, тулилися на припічку, лавицях і підлозі². В таких скромних умовах в часи дитинства та юності Василя мешкала вся багатодітна сім'я Куків. Сам господарський двір обмежувався лише коморою, не було ні стайні, ні хліву. Лише коли з'явилася корова, то прибудували для неї хлівець³.

Батько Кука – Степан Матвійович, походив з бідної селянської родини. У спадок від свого батька Матвія він отримав лише ½ морги землі (1 морг – 0,6 га), а від матері Ксеньки – 1 морг⁴. Весною 1888 р., коли Степану було дев'ять років, – помер батько, а восени цього ж року пожежа повністю знищила все їхнє господарство включно з хатою. Коли хлопець підріс, то одразу пішов на роботу на залізничну станцію в селі Красне, де його взяли звичайним робітником на некваліфіковану фізичну роботу, потім його направили в бригаду робітників, які ремонтували залізничну колію на відрізок Золочів – Красне. Паралельно він постійно працює на сінокосах та на інших підробітках. Згодом, на залізниці, Степан отримує нову посаду – бегляйтера (begleiter (нім) – конвоір, керівник дрезини). Посада вже вимагала знання німецької мови й відповідного навчання, яке він перед тим пройшов і здав необхідні екзамени у м. Броди. Черговим його підвищенням стало призначення на візера (vizier (нім.) – диспетчер) Краснянської залізничної станції, для цього Степан Матвійович знову проходить навчання і захищає диплом візера австрійської залізниці⁵.

Мати, яка була на 10 років молодшою за свого чоловіка і на плечах якої було домашнє господарство та виховання дітей, походила з дому Федора Постолюка (1846 – 1909) і Софії Ласки – Постолюк (1857 -1941), що здавна мешкали в с. Красне. У Постолюків було одинадцятьоро дітей – п'ятеро дівчат і шість хлопців. Два брати Парасковії – Василь і Степан служили в айстро-угорській армії й загинули на фронтах Першої світової війни, а її наймолодший брат – Оксентій (1895 – 1943) входив до українського товариства «Сокіл», грав на кларнеті в краснянському сокільському оркестрі, служив в УСС та УГА, а з 1930-1940-х рр. стає учасником ОУН⁶.

Сім'я Куків теж стала багатодітною, але із восьми народжених дітей, до свого повноліття дожили шестеро: Василь (1913 – 2007), Ілярій (1915 – 1938), донька Єва (1917 – 1946), Ілько (1919 – 1939), Филімон (1920 – 2003⁷) та наймолодший Іван (1924 – 1984). Перший син Филімон

¹ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09150.

² Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

³ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

⁴ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09150.

⁵ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09150.

⁶ Кук, В., Шухевич, С. (2009). *Українська скорбна мати. Спогади*. Львів: Вид-во Центр дослідження визвольного руху, 31.

⁷ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09147.

(1909 р. н.) помер ще немовлям, проживши менше трьох місяців, а донька Ганя народилася 1911 р. (1910 р.) і прожила всього вісім років¹.

Коли, після початку Великої війни, австрійська влада евакуювала на захід, до Австрії, в м. Грац², Степана Матвійовича, як кадрового працівника залізниці, то відповідальність за всю сім'ю Куків лягла на матір Парасковію, яка була вимушена з усіма дітьми покинути домівку і господарство й пішки тікати від бойових дій в дальні, незачеплені війною села. Оскільки через с. Красне проходила залізнична колія і була станція залізничного руху, то тут постійно були запеклі бої під час воєн, через село неодноразово проходили то на захід, то на схід лінії фронтів: спочатку російсько-австроугорський, потім польсько-український, і більшовицький.

Згодом, вочевидь після того, як лінія фронту минула село, Парасковія Кук з дітьми повертається до своєї хати³. Із особистих записів Василя Кука, дізнаємось, що в 1915- 1916 році в с. Красне стояли частини російської царської армії. Солдати зі сходу, зі слів В. Кука, ставились до місцевих добре, оскільки, вони «говорили по нашому», тобто були мобілізованими українцями. В своїх мемуарах В. Кук зберіг спогад, як солдати-українці з російської армії пригощали його цукром і чаєм. У 1916 році відступаючі російські війська спалюють в селі багато хат, гуральню та панський маєток⁴.

З дитячих спогадів Василя перед нами постає картина війни й розрухи. У 1918 р., вже під час польсько-української війни, в с. Красне неодноразово пробиваються польські війська, які встановлюють «кінну повинність» для селян, та проводять реквізицію худоби.

Польсько-українське протистояння після Першої світової війни не обмежувалось лише бойовими діями на фронті. Василь Кук в персональних рукописах зазначає, що одного разу, під час подій 1918 р., один польський жовнір хотів його, п'ятирічного хлопця, кинути в колодязь, а 1920-го року, польські жовніри побили їхнього наймита нагайками⁵. В інтерв'ю Василь Кук зазначає: «Ми тільки знали, що треба ховатись. Ховались в льоху, в підвалі, ну, війна була. То наступ був на Броди, туди, в напрямі на Львів. [...] Тут були великі окопи, великі бої австрійсько-російські. Ну, потому армія посунулася, потому армія вертала. [...] Ну, вже після війни, коли війна закінчилася, знову почалася зараз друга війна в дев'ятнадцятому році польсько-українська. Приходили поляки, приходили січові стрільці, то пересувалися фронти [...], потому була ще війна большевицько-польська, знову марширували большевицькі відділи туди на Львів, потому втікали назад [...], то ми те все бачили і чули, як вже співають і «Канарейку» і як там забирають коні, і як по тому в нашій хаті був якийсь шпиталь, то всі ті перипетії лишили тільки одно: війна, війна... і все...»⁶. Під час важких років війни, у 1919 р., Куки втрачають свою найстаршу доньку Ганю, яка вмирає від запалення легень.

Після Першої світової війни й поразки українських визвольних змагань (1917 – 1921), родина Куків продовжила мирне життя в рідному селі, але вже під владою новоутвореної Польщі.

Стосунки між поляками та українцями в міжвоєнній польській державі після чергового трагічного збройного конфлікту між двома народами по Першій світовій війні залишалися складними. Проте на окремому локальному, місцевому рівні, до певного часу, зберігалися деякі особливості у відносинах між українцями та поляками. Зі слів Василя Кука, які були записані дослідником визвольного руху Григорієм Дем'яном, ми дізнаємося, що етнічні поляки та українці, на початку 1920-х рр., не ворогували в їхньому селі: «Всі поляки говорили українською мовою. Такі поляки, що вважали себе, що вони таки поляки, в тому полягало, що вони ходили до костелу, а українці ходили до церкви. Як було свято польське Святвечір, батько ходив до сусіда поляка, а як

¹Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09146.

²Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09146.

³Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09146.

⁴Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

⁵Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

⁶Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

було наше свято то той поляк приходив до нас і якоїсь ворожнечі зразу не було. Всі ті поляки, всі ходили до тої читальні «Просвіта», дружили, співали. [...] Але вже як повстала Польська Держава, щораз більше українців почали обмежувати, відмовляти їм в праві на роботу [...]. Якщо ти хочеш, щоб ти дістав роботу – запишися до костела [...], вся та польськість заключалась в тому, щоб перенести метрику до костела [...] змінив релігію і, ну ясно, ти вже ставав відступником, ставав вже поляком»¹. Надалі ситуація протистояння між поляками та українцями загострювалась. Перші, користуючись фактом існування власної національної держави й відчуваючи в себе за спиною урядову владу та підтримку, прагнули якнайшвидше полонізувати своїх сусідів українців шляхом релігійної та національно-мовної асиміляції через церкву та систему освіти, а українці, попри все, пручалися брутальному втручання польської влади та польської католицької церкви до їхнього національно-культурного простору.

Надалі громада села чітко розділилася за національною ознакою на українців християн східного обряду та поляків-католиків. З першої половини 1920 – х років починається зростання та загострення обопільної антипатії між українцями та поляками, що на місцевому, сільському рівні с. Красне, виливається в систематичні факти масових сутичок, бійок, особливо у публічному просторі.

В такому національному конфліктному середовищі пройшли роки дитинства та юності Василя Кука. Він на власні очі бачив нерозуміння і ворожнечу, яка панувала поміж націями і цей факт, безумовно, прямо вплинув на його світобачення. Та до нових прямих зіткнень було ще далеко, адже лише закінчилися війни й треба було відновлювати свій зруйнований край.

У 1921 р., після настання миру, батько Василя Кука перебрав стару хату, і, за звичаєм, толокою, разом із сусідами звів, зі старих будівельних матеріалів, нове житло, за конструкцією подібну до старої господи, але дах покрили вже не соломою, як було раніше, а «дахівкою» (черепицею). На початках великій сім'ї Куків не вистачало коштів. Щоб відновити після війни зруйноване господарство, Степану Матвійовичу довелося брати позику в кредитній касі. За кредитні гроші він добудував хату, почав розвивати сімейне аграрне господарство, скуповувати сільськогосподарську землю². Завдяки батьківській наполегливій роботі на залізниці та важкій праці на землі, приблизно, з 1920-х років матеріальний стан родини Куків став покращуватись. До кінця 1930-х рр. господарство Куків збільшилося до восьми моргів (майже п'ять гектарів). Куки звели нову стодолу, хлів, посадили сад і завели в ньому пасіку³.

Батько в родині Куків завжди приділяв особливу увагу освіті для своїх дітей. В 1921 р. батьки направили найстаршого сина В. Кука до сільської чотирьохлітньої школи. І хоча, як згадує сам Василь Кук, його родина жила бідно, настільки, що діти ходили до школи, а згодом і до гімназії босоніж. Рідний дядько дорікав батьку Василя, що той забагато витрачає на освіту для своїх сільських дітей⁴. Однак, попри матеріальну скруту, та нерозуміння близьких, Степан Матвійович постійно намагався забезпечити власних дітей якісною і високою освітою, наголошуючи їм: «Ну що я вам дам, діти? Ніякого поля нема, треба якісь знання добути і десь щось... чи знання діставати якимсь там рахівником, хоч писарем, навчися добре писати, щоб десь якусь роботу дістав»⁵.

Краснянська сільська чотирьохлітня школа, до якої пішов Василь Кук, була заснована ще в часи Австро-Угорщини й першопочатково була українською, але, після встановлення нової польської влади, керувати школою в селі був поставлений директор, поляк за національністю, який почав впроваджувати польськомовну систему шкільництва. Але діти не розуміли польської, тому навіть вчительці, польці, довелося викладати для селянських дітей українською мовою. Дана школа надавала базові знання з арифметики, письма і читання. Окремо вивчався катехізис, який викладався священиком. В школі діяла типова в ті часи палочна дисципліна. Але, попри все, народна сільська

¹ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

² Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

³ Кук, В., Шухевич, С. (2009). *Українська скорбна мати. Спогади*. Львів: Вид-во Центр дослідження визвольного руху, 20.

⁴ Патриляк, І. (2008). *Останній командир Нескореної армії (до 95-річчя від дня народження Василя Кука). Визвольний шлях*. Київ: Вид-во: Українська Видавнича Спілка ім. Юрія Липи, 168.

⁵ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

школа не могла підготувати школяра для вступу до гуманітарної гімназії. Тому батько найняв для Василя вчителя для факультативної підготовки, його звали, за спогадами В. Кука, Іван Лада, колишній ветеран УСС, з вищою освітою австрійських часів, односельчанин¹. Саме найнятий вчитель навчав Василя Кука необхідної для вступу до класичної гімназії латини².

Наше дослідження було б не повним, якби ми в контексті освіти й розвитку особистості майбутнього підпільника ОУН і командира УПА В. Кука, не згадали про діяльність українського культурно-просвітницького товариства «Просвіта». Адже саме ця організація стала одним із основних фундаментів українського національного відродження в Східній Галичині з останньої чверті XIX ст. і залишалася важливим джерелом розвитку української культури й мистецького життя у XX-му ст. Окремо варто наголосити, що «Просвіта» була важливою структурою в розвитку і поширенні української національної ідеї серед українців західних земель України. Її філіали й представництва не обмежувались лише містами й містечками, а спрямовувались до селянина. Саме через близькість подібних організацій, відбувався прямий контакт української національно свідомої інтелігенції з широкими українськими селянськими масами. Зі спогадів Василя Кука, в його селі також діяло представництво «Просвіти», при ньому функціонувала бібліотека, куди В. Кук, ще дитиною приходив за книжками та літературою: «[...] значить була ще читальня «Просвіти», і там вже через читальню «Просвіти» перші книжки, перші казки, то вже звідти брав, звідти читав, вже такий інтерес до книжки»³.

На початку 1920-х рр. в Золочеві була відкрита Золочівська приватна класична гімназія Українського Педагогічного Товариства «Рідна школа», куди у 1923 р., після двох років навчання в чотирирічній сільській школі, вступив на навчання Василь Кук. Через ранній вік, перший рік навчання в гімназії став підготовчим, фактичне ж навчання розпочалося з 1924 р. і тривало до 1932 р. Освіта в гімназії давалася Василю складно, оскільки він не мав власного житла безпосередньо у Золочеві і мусив щодня добиратися за 20 км. до гімназії залізницею із с. Красне і назад. Згодом до нього в гімназію долучився молодший брат Ілярій. Сестра Єва пішла навчатись у професійну школу у Львові, Филімон здобував освіту у львівській Малій гімназії, наймолодший Іван вступив до Львівської торгівельної гімназії і лише сину Ільку батьки планували передати своє господарство в селі⁴.

Навчання в Золочівській гімназії справило великий вплив на формування особистості Василя Кука. Саме в таких установах, окрім здобуття класичної європейської освіти, відбувалось становлення молодих людей й прививались на все життя основні ідейно-моральні принципи. Ректором Золочівської української приватної класичної гімназії був священик о. Микола Хмільовський, колишній капелан УГА, який у 1940-х роках очолив підпільну греко-католицьку церкву на Галичині, а у 1948 р. став членом Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Серед викладачів гімназії була велика кількість старшин УСС, УГА, Армії УНР⁵. Як зазначає В. Кук в своїй короткій автобіографії, що особливо великий вплив на виховання національно-патріотичної свідомості учнів мали такі вчителі як викладач історії Микола Величко, вчитель латинської мови і староста класу Іван Винар, вчитель німецької мови й літератури Дмитро Бурко, історик Михайло Гева, викладач української мови та літератури Михайло Логінський, вчитель катехізису отець Федір Побігушка та ряд інших⁶. Саме в такому українському патріотичному й інтелігентному середовищі ветеранів перших визвольних змагань проходило навчання та формування особистості Василя Кука.

Зовсім не дивним є й те, що при гімназії діяла українська патріотична скаутська організація «Пласт», в яку Василь Кук вступає у 1927 р., (22 полк ім. Івана Богуна). Саме «Пласт», за спогадами В. Кука, став тим важливим перехідним етапом між дитинством і юністю, помітним кроком

¹ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09154.

² Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

³ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 03331.

⁴ Кук, В., Шухевич, С. (2009). *Українська скорбна мати. Спогади*. Львів: Вид-во Центр дослідження визвольного руху, 25.

⁵ Мазуренко, В. Іщук, О. (2008). *Василь Кук Головний командир УПА*. Рівне: Видавець Олег Зень, 5.

⁶ Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 09154.

до дорослого життя: «І тоді я записався до «Пласту». Тоді той «Пласт» зачав мене вчити умозуму, що треба, якщо ти хочеш щось здобути, ти мусиш мати сильну волю. [...] А по тому ще прийшло – то пізнати свою країну. І тоді пішло вивчати топографічні карти, всякі, і військові карти і в зв'язку[...]»¹.

Варто окремо наголосити на важливу роль української пластової організації у виховання молодих українських пасіонаріїв, які згодом стануть лідерами і провідниками українського руху опору середини ХХ ст. Насамперед, «Пласт», за своєю природою та спрямування, міг навчити того, чого не давала школа за партою, чи класична освіта в гімназіях, наприклад, практичним навичкам орієнтування за компасом, по зірках, на пересіченій місцевості, в теренознавстві, базових знань прикладних професій (ковалю, шевцю, тесляру), організації піших та велосипедних маршів на десятки кілометрів до Карпат та інших країв, облаштування табору, або місця для сну посеред лісу з підручних матеріалів тощо. Особливе місце посідав спорт: біг, плавання, футбол, атлетика та багато іншого необхідного для фізичного розвитку молодих людей та прививання їм духу здорового спортивного змагання.

Для багатьох активних і пасіонарних молодих людей участь у «Пласті» стала першим вишколом, досвідом командної й організаційної роботи, який дуже пригодився й став у нагоді в майбутній підпільній і військовій діяльності. Як пише В. Кук у своїй праці присвяченій Головному Командиру УПА Роману Шухевичу, що життя у «Пласті» дало юному Шухевичу прекрасне знання картознавства, а це у військових операціях має першочергове значення². «Та найголовніше, що дав «Пласт» своїм членам, – це виховання високої моралі, сильної волі, а передусім – формування активного патріота української нації»³.

Окрім патріотичного вишколу та навчання скаутським навичкам український «Пласт» надавав ще й первинну бойову підготовку: «Уже в «Пласті» юнак був так добре підготований до бойових дій, що Крайова начальна команда УВО доручила йому виконати атентат (замах) на польського шкільного куратора у Львові Станіслава Собінського, який проводив жорстоку шовіністичну антиукраїнську політику в галузі шкільництва [...]. 19 жовтня 1926 р. дев'ятнадцятирічний Роман (Шухевич – авт.) – «Дзвін» разом із добрим своїм другом бойовиком Богданом Підгайним блискуче виконали доручене їм завдання»⁴.

Тому цілком закономірно, що саме через пластову організацію в Золочівській класичній гімназії Василь Кук дізнається про діяльність забороненої в міжвоєнній Польщі Української військової організації (УВО) полковника Євгена Коновальця. Сталося це, з його спогадів, коли: «Син одного Січового Стрільця дав мені «Сурму», я пішов на стрих, сів там, де було сіно, щоб ніхто не бачив, що я читаю, прочитав, і з того я довідався, що є така УВО. І коли від друзів «Пласту» я довідався, що є така ОУН, то сказав тоді – «я не хочу до ОУН, я хочу до УВО»⁵. Сина усуса, що дав йому газету, як свідчить сам Василь Кук на своєму допиті в КГБ через 27 років, був його гімназійний товариш Ярослав Лех, а газета «Сурма» була друкованим органом забороненої у міжвоєнній Польщі УВО, що видавалась спочатку з 1927 в Берліні, а з 1928 по 1934 р. – в Каунасі (тодішній столиці незалежної Литви, з якою УВО і ОУН на початку 1930-х рр. налагодили союзні стосунки)⁶. За зберігання та розповсюдження газети «Сурма», чи інших інформаційно-пропагандистських матеріалів УВО в тодішній Польщі передбачалась кримінальна відповідальність.

У 1928/29 гімназійному навчальному році Василь Кук став членом юнацтва ОУН – молодіжного крила українських націоналістів (оскільки він був ще неповнолітнім). Вже у 1930 році він стає членом Золочівської повітової Екзекутиви (Проводу) ОУН. Так, у 17 років, починається новий етап життя Василя Степановича Кука. Син простого бідного селянина, батько якого власною

¹ Кук, В. (2007). *УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира*. Львів: Галицька видавнича спілка, 11 – 12.

² Кук, В. (2007). *УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира*. Львів: Галицька видавнича спілка, 11.

³ Кук, В. (2007). *УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира*. Львів: Галицька видавнича спілка, 11.

⁴ Дашкевич, Я., Кук, В. (2006). *Про генерала Тараса Чупринку (Романа Шухевича)*. Львів: Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Львівське відділення, 15 – 16.

⁵ Кук, В. (2007). *УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира*. Львів: Галицька видавнича спілка, 12.

⁶ Крячок, М. (2011). *Василь Кук у рідкісних виданнях, документах, спогадах. Пам'ятки. Археографічний щорічник*. Київ: Вид-во Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства Державної архівної служби України, 196.

важкою працею вирвався із злиднів й відкрив дорогу для своїх дітей, стане майбутнім українським революціонером, підпільником і лідером ОУН на українських землях й останнім Головним Командиром УПА, якому доля судила дожити до наших днів і стати живим зв'язком між нашою сучасністю та поколінням борців українського національно-визвольного руху ХХ ст.

Історія Василя Кука та його родини є багато в чому показовою, адже згодом його брати і сестра долучаються до українського визвольного руху. Загалом, всі діти Степана Матвійовича і Парасковії Федорівни Куків були членами або симпатиками ОУН: молодший брат Василя Кука – Ілярія за приналежність і діяльність в ОУН був страчений польською владою ще у 1938р., Ілька, члена і підпільника ОУН, розстріляли поляки у вересні 1939 р. на Волині в околиці м. Дубно, Филімон та Іван належали до юнацтва ОУН, обоє були заарештовані новим радянським режимом у 1940 р. й засуджені до 8 років тюремних таборів. У 1943 р. Іван був мобілізований до Червоної армії в артилерію й дійшов до Берліну, після війни вернувся в рідне село й жив дружиною і трьома дітьми, був знову заарештований у 1949 р. за переховування сина Василя – Юрія і був засуджений радянським судом на 10 років таборів. Сестра Єва вийшла заміж за члена ОУН Медведя, який загинув у 1945 р. на Стрийщині, сама Єва, довголітній член ОУН, вмерла на серце у 1946 р., а 1954 р. потрапив до окупантів і сам Василь. Оксентій Постолюк, молодший брат матері Василя Кука, разом зі своїм 20-річним сином Ярославом був замордований польськими партизанами у 1943 р. за активну українську громадянську позицію та співпрацю з ОУН. Загалом, польський, німецький та радянський режими репресували всю велику родину Куків та Постолюків не шкодуючи навіть старих батьків.

Саме тому доля В. Кука і його прихід в ОУН є логічною закономірністю, виходячи з обставин і умов того часу. Адже В. Кук, як освічена молода людина з достатньо типової української селянської родини, не зміг змиритися із ситуацією та позицією та місця розділеної української нації в міжвоєнній Польщі та СРСР і разом зі своїми ровесниками став фундаментом подальшої української самостійницької діяльності ОУН.

На жаль, трагедія родини Куків не була поодиноким. Якщо згадати сімейні історії інших діячів ОУН і УПА. Наприклад, історію сім'ї Степана Бандери, брати якого Богдан, Олександр і Василь були замордовані окупантами, а рідні сестри вислані в Сибір. Навіть батько Степана Бандери, греко-католицький священник о. Андрій, був розстріляний репресивними органами СРСР. Всі вони, як і Куки, стали жертвами політичних переслідувань різноманітних тоталітарних режимів саме за свою позицію стосовно права українців на власну незалежну державу. Яскраво негативним прикладом масштабів цієї трагедії можуть слугувати списки вбитих та репресованих осіб лише одним радянським режимом з 1939 по 1950 р., тільки в одному селі Красне: ... Ласка Левко син Степана, Ласка Богдан син Степана, Ласка Василь син Павла, Ласка Іван син Прокопа, Ласка Михайло син Петра, Ласка Петро, Ласка Павло син Андрія, Ласка Корнелія, Ласка Пилипина, Постолюк Тимко, Постолюк Марія, Сусол Григорій, Сусол Михайло, Сусол Федір...¹ Як ми бачимо, за справу змагання і боротьби за свою незалежну Україну гинули й були репресовані цілі українські сім'ї, родини і коліна, що є непоправною втратою для українського народу.

Таким чином, формування майбутнього лідера ОУН і Головнокомандуючого УПА Василя Кука відбувалось під впливом різних факторів. Серед цих факторів варто виокремити його сім'ю, яка була типово українською національно й культурно, бідною селянською (на початку, згодом стала середняцькою) за соціальним статусом, релігійною та традиційно патріархальною за укладом. На чолі сім'ї стояв батько Василя – Степан Кук, який мав великий моральний вплив на своїх дітей і сам вирізнявся вольовими якостями, розумом і мудрістю, яку передав своїм дітям, насамперед через прививання їм необхідності вчитися і здобувати вищу освіту. Примітно, що другим важливим фактором, який впливав на молодого Кука були події Першої світової війни, визвольних змагань та наростання українсько-польської конфронтації протягом 1920-х рр., свідком яких він був безпосередньо.

Наступним важливим фактором було утверджене середовище із числа української інтелігенції, політичного класу ЗУНР, УНР, ветеранів, УСС, УГА, Армії УНР, що було насичене надзвичайно високими очікуваннями і зраджених надій на створення і становлення власної незалежної держави, подібно польській, чехословацькій, угорській та інших модерних національних держав «малих

¹Архів Центру дослідження визвольного руху, фонд Василя Кука (невпорядкований). Код в цифровому каталозі: 14640.

народів» колишньої Австро-Угорської імперії, частиною суспільного середовища яких колись була українська спільнота Східної Галичини. Тому, попри перемогу польського державницького проекту, панівна польська більшість не змогла шляхом колонізації остаточно інтегрувати до власного середовища великий національний український організм, який вже перед Першою світовою війною, а надто після, був остаточно сформований. Властиво, подібна атмосфера й ситуація протиборства створила умови для діяльності самостійницьких організацій в особі УВО і ОУН, до яких, закономірно, і приходять молоді пасіонарії, такі як Василь Кук.

References:

1. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi. [The code in the digital catalog]: 09150. [in Ukrainian].
2. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi. [The code in the digital catalog]: 03331. [in Ukrainian].
3. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi. [The code in the digital catalog]: 09147. [in Ukrainian].
4. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi [The code in the digital catalog]: 09146. [in Ukrainian].
5. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi [The code in the digital catalog]: 09154. [in Ukrainian].
6. *Arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, fond Vasylia Kuka (nevporiadkovanyi)* [The archive of the Center of research of liberation movement, the fund of Vasyl Kuk (disordered)]. Kod v tsyfrovomu katalogi [The code in the digital catalog]: 14640. [in Ukrainian].
7. Viatrovych, V. (2011). Istoriia z hryfom «Sekretno»: Piimaty «Borsuka». Aresht Vasylia Kuka. [The history marked «Secret»: Catching of «Badger». The arrest of Vasyl Kuk]. *TSN.ua*. <<http://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifomsekretno-piymati-borsuka-aresht-vasylia-kuka.html>> (2017, January, 19). [in Ukrainian].
8. Vedienieiev, D. (2007). *Odyseia Vasylia Kuka. Voенno-polytycheskyi portret posledneho komanduiushcheho UPA* [Odyssey of Vasyl Kuk. Military and political portrait of the last Commander of the UIA]. Kyiv: Vyd-vo Ukrainyskyi instytut viiskovoi istorii. [in Russian].
9. Hinda, V. (2013). Takoho rivnia lider OUN shche ne potrapliav do chekistiv zhyvym [The KGB never arrested the leader of OUN before that]. *Gazeta. ua*. <http://gazeta.ua/ru/articles/history-journal/_takogo-rivnya-lider-oun-schepotraplyav-do-chekistivzhivim/475910?mobile=true> (2017, January, 19). [in Ukrainian].
10. Dashkevych, Ia., Kuk, V. (2006). Pro henerala Tarasa Chuprynku (Romana Shukhevycha) [About the general Taras Chuprynka (Roman Shukhevych)]. Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainskoi arkheohrafi ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho, Lvivske viddilennia. [in Ukrainian].
11. Svidotstvo pro narodzhennia ta khreshchennia Vasylia Kuka vid 17.02.1931 roku [The certificate of the birth and the baptism of Vasyl Kuk (of 2/17/1931) of Vasyl Kuk.] *Elektronnyi arkhiv Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu* [The digital archive of the Center of research of liberation movement]— F. I. <<http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/11119/>> (2017, January, 19). [in Ukrainian].
12. Kriachok, M. (2011). Vasyl Kuk u ridkisykh vydanniakh, dokumentakh, spohadakh [Vasyl Kuk in the rare publications, documents, memories]. *Pam'iatky. Arkheohrafichni shchorichnyk* [Monuments. Archeographic Yearbook]. Kyiv: Vyd-vo Ukrainskoho naukovy-doslidnoho instytutu arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy [Ukrainian Research Institute of Archives and Documentation State Archival Service of Ukraine], 195 – 218. [in Ukrainian].
13. Kuk, V. (2007). *UPA v zapytanniakh i vidpovidiakh Holovnoho Komandrya* [The UIA in questions and answers of the Commander in Chief]. Lviv: Halytska vydavnycha spilka. [in Ukrainian].
14. Kuk, V., Shukhevych, S. (2009). *Ukrainska skorbna maty. Spohady* [Ukrainian sorrowful mother. Memories]. Lviv: Vyd-vo Tsentru doslidzhennia vyzvolnoho rukhu [Center of research of liberation movement]. [in Ukrainian].
15. Mazurenko, V. Ishchuk, O. (2008). *Vasyl Kuk Holovnyi komandyr UPA* [Vasyl Kuk is the Chief Commander of the UIA]. Rivne: Vydavets Oleh Zen. [in Ukrainian].
16. Patryliak, I. (2008). Ostannii komandyr Neskorenoi armii (do 95-richchia vid dnia narodzhennia Vasylia Kuka). [The last commander of undefeated army (95th anniversary of the birth of Vasyl Kuk)]. *Vyzvolnyi shliakh [The liberation path]*. Kyiv: Vyd-vo: Ukrainka Vydavnycha Spilka im. Yurii Lypy, 167 – 178. [in Ukrainian].
17. Sannikov, H. (2002). *Bolshaia okhota. Razghrom vooruzhennoho podpolia v Zapadnoi Ukrayne* [Big Hunt. The defeat of the armed underground in Western Ukraine]. Moscow: Vyd-vo Olma-Press. [in Russian].